

ОБАВЈЕШТЕЊЕ О ПОВЛАЧЕЊУ ЧЛАНКА

Због накнадно установљеног неадекватног цитирања већег броја навода у тексту, Редакција часописа *Радови Филозофског факултета: часопис за хуманистичке и друштвене науке* повлачи чланак под називом „Razvoj i doprinosi Njemačke istorijske škole ekonomije [Die Entwicklung und Beiträge der deutschen historischen Schule zur Wirtschaftswissenschaft]” аутора Марка Р. Ђога и Милице В. Лопатић.

Пале, 23. 5. 2024.

Редакција

RETRACTION NOTICE

The article titled „Razvoj i doprinosi Njemačke istorijske škole ekonomije [Die Entwicklung und Beiträge der deutschen historischen Schule zur Wirtschaftswissenschaft]” by Marko R. Đogo and Milica V. Lopatić is being retracted due to the instances of inadequate referencing that were only noticed after publication.

Pale, May 23rd 2024

Editorial Board

Marko R. Đogo*
Univerzitet u Istočnom Sarajevu
Ekonomski fakultet Pale

Milica V. Lopatić
Univerzitet u Istočnom Sarajevu
Ekonomski fakultet Pale

УДК 330.101(43)"18"
DOI: 10.7251/RFFP2325117D
Pregledni naučni članak

RAZVOJ I DOPRINOSI NJEMAČKE ISTORIJSKE ŠKOLE EKONOMIJE

Njemačka istorijska škola ekonomije je jedan skoro zaboravljeni pravac razvoja ekonomije, koji je u svoje vrijeme (druga polovina XIX vijeka) smatran samim vrhuncem ekonomske nauke. Nakon Njemačke najviše pristalica ove škole nalazile su se u SAD. Cilj ovoga rada je trojak. Prvo, da pokažemo da se ipak nije radilo o „stranputici”, već o školi koja je unijela određena znanja u korpus znanja savremene ekonomije. Drugo, da ukažemo na činjenicu da Amerikanci nisu bili samo konzumenti ideja ove škole, već su u ranoj fazi njenog formiranja uticali na te ideje, te su, kroz Institucionalističku školu, njeni savremeni nasljednici. Treće, da ukažemo da se ova škola ipak ne može poistovijetiti sa nacizmom, iako su postojale brojne sličnosti u pogledu na svrhu ekonomije kao nauke, te iako se određen broj pripadnika ove škole priklonio nacistima nakon njihovog dolaska na vlast.

Ključne riječi: Njemačka istorijska škola ekonomije, istoricizam, institucionalizam, nacizam

* marko.djogo@ekofis.ues.rs.ba

UVOD

Uskoro će svjetlost dana ugledati publikacija *Pedeset velikih umova ekonomije – manje poznati detalji iz njihovog života* (Đogo, u štampi). U devet poglavlja ove knjige na oko 400 stranica bačeno je svjetlo na životne prilike, kontakte i razmjenu ideja između velikog broja „besmrtnika” za čija imena se veže razvoj ekonomske misli od XVII vijeka do danas. Međutim, autor je svjestan da je ovo samo kratka verzija historije razvoja ekonomske misli koja prati samo glavni tok razvoja ekonomije, dok joj nedostaje mnogo „sporednih” priča da bi čitalac stekao cjelovitu sliku kako je ekonomija od jedne prilično fluidne i nepriznate nauke iz XVII, XVIII, pa i XIX vijeka stigla do pozicije u kojoj se nalazi danas.

Jedna od tih manje poznatih priča jeste i ona o ostavštini Njemačke historijske škole ekonomije (NJIŠE) u savremenoj ekonomiji. Razlog zašto u ovoj knjizi nije bilo prostora da se čitava jedna glava posveti ovoj školi jeste što je ona napisana sa ciljem da približi čitaocima (prije svega studentima), rad i životne puteve onih ekonomista čiji je doprinos ekonomskoj teoriji postao udžbeničko gradivo na predmetima iz teorijske ekonomije prvog ciklusa studija (prije svega Međunarodne ekonomije, Monetarne ekonomije, Fiskalne ekonomije, Makroekonomije i Mikroekonomije). Međutim, Njemačka historijska škola ekonomije danas se generalno smatra stranputicom u razvoju ekonomske misli pa se ime na njenih istaknutih predstavnika rijetko spominju u udžbenicima. Štaviše, ovoj školi često se pripisuje da je odgovorna za strahote I i (narочito) II svjetskog rata, pa je zbog toga, čak i uspomena na ovu školu, „prognana” iz sjećanja savremenih ekonomista.

Mi ćemo kroz ovaj rad pokušati da ukažemo kako Njemačka historijska škola, iako drugačija po cilju i metodu od glavne struje razvoja ekonomske misli, ipak, nije bila tako besplodna. Takođe, pokušaćemo da objasnimo okolnosti koje su dovele do toga, da upravo ova, danas skoro zaboravljena škola ekonomske misli, bude dominantna u SAD krajem XIX vijeka u toj mjeri da su nadareni i bogati Amerikanci rado odlazili u Njemačku po kvalitetno obrazovanje. Uticaj NJIŠE na Amerikance je bio toliki da je praktično cijela knjiga autorke Birsena Filipa iz 2023. pod nazivom *The Early History of Economics in the United States* posvećena NJIŠE.

Takođe, ukratko ćemo ukazati i na vezu između NJIŠE i tri druge škole ekonomske misli koje su nastale u okviru njemačkog govornog područja (Marksizma, Austrijske škole ekonomije i Šumpeterove škole ekonomije) u kontekstu uticaja ove veze na razvoj savremene američke ekonomske misli.

Hipoteza koju želimo da dokažemo jeste da su Nijemci (uključujući i NJIŠE) dali veliki doprinos korpusu znanja savremene ekonomije, dok su mnogi koncepti, izvorno nastali na njemačkom jeziku, „ugrađeni” u savremenu ekonomiju i prepoznatljivi do dana današnjeg.

Međutim, budući da se radi više o istorijskom, nego o ekonomskom istraživanju, u njemu neće biti primijenjena savremena metodologija pisanja naučnih radova iz ekonomije koja podrazumijeva postavljanje hipoteze, pregled relevantne literature i primjenu ekonometrije kako bismo pronašli međuzavisnost različitih serija podataka. Umjesto toga, korist ćemo induktivnu metodu istraživanja koju su najčešće koristili predstavnici Njemačke istorijske škole. Doduše, naša induktivna metoda će biti vulgarizovana u odnosu na ono što su radili predstavnici NJIŠE, budući da nećemo ovaj rad prožimati mnoštvom statističkih podataka, po čemu je ta škola bila poznata, već ćemo samo predstaviti šire (istorijske) okolnosti u kojima dolazi do kontakata američkih i njemačkih ekonomista, da bismo, zatim, izvjestan prostor dali “world-historical Individuals” (Evans, 2018, internet) u terminologiji Hegela [Georg Wilhelm Friedrich Hegel], tj. onim dijelovima životnih priča američkih i njemačkih ekonomista koji su personifikovali vezu između dvije zemlje i dvije škole ekonomske misli (njemačke i američke). Ukratko, korištena je metodologija koja je često korištena u drugim društvenim naukama (rjeđe u ekonomiji) u obliku komparativne metode u objašnjenju različitih orijentacija u okviru NJIŠE, deskriptivne metode, sinteze dosadašnjih istraživanja od kojih su mnoga starija (objavljena u prvoj polovinu XX vijeka) i već pomalo zaboravljena. U skladu sa tim i rad je podijeljen na epohe u razvoju američko-njemačkih odnosa na polju razvoja ekonomske misli.

PRVI PERIOD: RAZVOJ EKONOMSKE MISLI U SAD I NJEMAČKOJ U OKOLNOSTIMA BORBE ZA NEZAVISNOST I UJEDINJENJE (KRAJ XVIII – SREDINA XIX VIJEKA)

Iako će američka ekonomska misao „zavladati” svijetom tek po okončanju II svjetskog rata, prvi kontakt između američkih i njemačkih ekonomista bio je takav da su Amerikanci uticali na Nijemce, što je dovelo do značajnog uticaja na nastanak NJIŠE. Naime, do prvog kontakta između američkih i njemačkih ekonomista dolazi u onom periodu koji je nastupio po okončanju američke borbe za nezavisnost, a prije njemačkog ujedinjenja. U to doba Amerika je još bila slabo naseljena, niskorazvijena zemlja, negdje na svjetskoj periferiji, koja je osjećala posljedice britanskog kolonijalnog tretmana. Vilijam Pit Stariji [William Pitt Elder], pre-

mijer Ujedinjenog Kraljevstva u periodu između 1766. i 1768, smatrao je da u Americi ne bi smjela da se razvija industrija za ništa složenije od konjske potkovice (Čang, 2016: 81).

Zbog toga se Amerikanci okreću razvoju teorije kako od niskorazvijene države, sa nepreglednim, pa čak i nepoznatim prirodnim resursima, napraviti industrijsku silu. Niko za taj zadatak nije bio podesniji od prvog ministra finansija SAD Aleksandra Hamiltona [Alexander Hamilton]. Na ovom zadatku on je razvio tzv. teoriju nezrele industrije. Radi se o teoriji koja sugeriše da zemlja ima pravo i potrebu da štiti svoju industriju od inostrane konkurencije, kako bi joj dala vremena da postigne međunarodnu konkurentnost prije nego što je izloži, u tom trenutku, superiornim stranim konkurentima. Dok je u Evropi široko rasprostranjeno mišljenje da je autor ovog koncepta njemačko-američki ekonomista Fridrih List [Friedrich List], stvarni autor ove teorije je upravo Aleksandar Hamilton (Čang, 2016: 83). Tačnije, ovaj termin prvi put je upotrijebljen 1791. godine u jednom od četiri čuvena izvještaja, koje je Aleksandar Hamilton, u ulozi tek postavljenog ministra finansija SAD, podnio američkom kongresu. Konkretno, u *Izvještaju o razvoju manufakture – Report on Manufactures* (Čang, 2016: 83), Hamilton je, obrazlažući kako je američka industrija „nezrela”, predložio njenu zaštitu kroz mjere podijeljene u jedanaest kategorija. Bitno je naglasiti da se Hamilton zalagao za vremensko ograničenje u korištenju ovih mjera, čime je pokazao da nije pristalica merkantilizma (koji je tada bio vladajuća ideologija među evropskim ekonomistima), već da je bliži idejama Adama Smita [Adam Smith], ali prilagođenih onome što je on smatrao razvojnim potrebama nove države i nacije.

Situacija u Njemačkoj u to doba bila je, uslovno rečeno, još složenija. Njemačka još nije postojala kao savremena država, već se radi o velikom broju njemačkih država i državica koje su se često međusobno borile i koje su lako potpadale pod strani uticaj. Najveća od njemačkih država, Pruska, borila se na jugu sa Austrougarskim carstvom za uticaj nad Bavarskom i drugim južnim njemačkim kraljevstvima i gradovima, a na zapadu sa Francuskom iz koje se šire ideje racionalizma i liberalizma.

Uslovi koji su doveli do nastanka NJIŠE vežu se upravo za taj period. Naime, 1792. godine francuska vojska, skoro bez borbi, preuzima kontrolu nad nizom njemačkih država i državica i formira nešto što se zvalo Konfederacija Rajne (Myles, 1956: 2). Radilo se *de facto* o francuskom protektoratu nad labavom konfederacijom njemačkih državica. Ovim njemačkim državama i gradovima Francuzi nameću liberalne re-

forme po uzoru na Francusku, za šta većina Nijemaca tada (a i dugo poslije) nije bila spremna, uprkos tome što je i Njemačku još ranije zahvatilo prosvjetiteljstvo (die Aufklärung). Ako je u početku i postojalo određeno oduševljenje njemačke elite Francuskom kao izvoznikom progresivnih ideja, ono je nestalo tokom Režima terora (Reign of Terror), i još više tokom Napoleonove uprave koja je pokazala da su Francuzi, ipak, bar podjednako skloni širenju francuske hegemonije, koliko i širenju liberalnih ideja. Ovo ne bismo posebno pominjali da, upravo, otpor njemačke intelektualne elite francuskoj upravi nije bio direktan uzrok nastanka novog filozofsko-naučnog pravca, poznatijeg kao istoricizam, a u okviru koga će nastati i Njemačka istorijska škola ekonomije, kao primjer primjene ciljeva i metoda istoricizma na polju ekonomije. Istoricizam je po svojoj prirodi bio konzervativan i antiindividualistički. Dok je Francuska revolucija bila na humanizmu zasnovan „pokušaj da se izbriše prošlost¹” (Myles, 1956: 4) i da se od društva stvori tabula rasa i novi početak na racionalističkim principima (Windeband, 1893, prema Myles, 1956: 4), istoricizam je nipodaštavao značaj pojedinca i stavljao akcenat na društvo i naciju kroz prihvatanje starog koncepta grčkih filozofa o „organskom društvu”. Kako to naglašava Majls [Myles], u perspektivi istoricizma

društvo, kao čitav kompleks institucija je viđeno kao poseban organizam sa vlastitim identitetom koji se razlikuje od identiteta svih pojedinaca koje ga u bilo kom trenutku sačinjavaju² (1956: 1).

Ovo naglašavamo zato što će upravo ovakav pristup istoricizma unijeti ključnu razliku u Njemačku istorijsku školu ekonomije u odnosu na klasičnu i (kasnije) neoklasičnu školu ekonomske misli, koje su se zasnivale na premisi o postojanju sebičnog pojedinca i njegovom racionalnom ponašanju kao osnovnim jedinicama posmatranja.

Počevši kao jedan spontani pokret koji počinje da se formira u njemačkim državicama krajem 1790-ih, istoricizam doživljava brz uspon, naročito nakon 1810. kada Pruska formira Berlinski univerzitet. Upravo će ova obrazovna institucija postati njegovatelj i rasadnik ideja i meto-

¹ “an attempt to get rid of the past”. (Myles, 1956: 4). Napomena: Autori ovog rada preveli su sve citate sa stranih na srpski jezik.

² “Society, or the whole complex of institutions, was viewed as an organism with an identity different from that of the individuals who composed it at any given time, and considered as the product of historical accumulation.” (Myles, 1956: 1).

dologije historicizma u svim njemačkim državama, a zatim i u svijetu. Kako naglašava Majls (1956: 13–15), čak i radove Hegela (koji počinje da radi na Univerzitetu u Berlinu od 1818) i Jakoba Grima [Jacob Grimm], pisca čuvenih bajki, trebalo bi posmatrati u kontekstu širenja ideja historicizma kao tada dominantne filozofije u njemačkom govornom području. Tako je, prema Majlsu, Hegel, poznat po svojoj metafizici i težnji slobodi kao vrhunskoj vrijednosti, ipak smatrao da je ponašanje pojedinaca determinisano širim istorijskim okolnostima (što je osnovna postavka historicizma), i da, izuzev nekolicine izuzetnih pojedinaca poput Cezara, Sokrata i Napoleona, ostatak čovječanstva nema uticaja na istorijske procese (Evans, 2018, internet).

Upravo u ovo doba (1820. i 1830) i u ovim okolnostima (Njemačka koja teži ujedinjenju i oslobođenju od francuskog uticaja) dolazi do prve dokumentovane interakcije američkih i njemačkih ideja na polju ekonomije. Za ovaj kontakt zaslužan je već pomenuti njemačko-američki ekonomista Fridrih List.

List je početkom 1830-ih godina iz SAD u Njemačku donio i popularizovao teoriju o nezreloj industriji, te postavio temelje NJIŠE. Naime, upravo je on prvi govorio i praktično radio na razvoju pristupa „nacionalne političke ekonomije”, tj. studija iz ekonomije, koje bi obuhvatale i povezivale sve ekonomske politike i sve privredne sektore i grane u jednu koherentnu cjelinu. Upravo će ovo postati jedna od osnovnih crta prepoznavanja Njemačke istorijske škole ekonomije i njen prvi doprinos ekonomskoj nauci. Da bismo objasnili kako je došlo do toga da SAD izvoze ideje u Njemačku, moramo se nakratko osvrnuti na Listov životni put.

Rođen je u vojvodstvu Virtemberg [Württemberg] u godini kada Hamilton postaje ministar finansija SAD (1789). Poticao je iz bogate porodice koja se bavila kožarskim zanatom te zauzimala pozicije u lokalnoj administraciji. Sam Fridrih je, još prije odlaska u SAD, napravio istaknutu karijeru na Univerzitetu u Tbingenu (Eberhard Karls Universität Tübingen) i u Vladi vojvodstva Virtemberg. Međutim, zbog svog zalaganja za donošenje ustava kojim bi se ograničila kraljevska vlast (uvođenje ustavne monarhije), došao je u sukob sa vlastima vojvodstva, koje su ga 1822. otpustile iz javne službe, da bi nakon odsluženja desetmesečne zatvorske kazne emigrirao u SAD. Tamo se upoznao sa radom Hamiltona. Ovdje želimo da pomenemo činjenicu koja je danas manje poznata. Zahvaljujući mnoštvu njemačkih imigranata, njemački jezik je tada (1820) bio toliko rasprostranjen u SAD, da je List u Pensilvaniji uređivao časopis koji je izlazio isključivo na njemačkom jeziku. Na-

kon primanja američkog državljanstva, godine 1834. vraća se u Evropu, ovaj put kako bi bio postavljen za američkog konzula u Lajpcigu. Iako liberal i naturalizovani Amerikanac, List se vatreno zalagao za njemačko ujedinjenje, posebno podržavajući formiranje Njemačke carinske unije (Deutscher Zollverein) koja je počela da funkcioniše tih godina. Godine 1841. objavljuje svoju najpoznatiju knjigu *The National System of Political Economy*, kojom je postavio temelje NJIŠE. Zbog slabog zdravlja iste godine odbija da preuzme uredništvo Rajnskih novina (Die Rheinische Zeitung), nakon čega je isto ponuđeno, tada slabije poznatom mladiću pod imenom Karl Marks [Karl Marx]. List je izvršio samoubistvo 1846. kao bolestan i siromašan čovjek koji nije stigao da vidi niti ujedinjenje Njemačke (do koga je konačno došlo tek 1871) niti uspon njemačke industrije do koga je došlo u drugoj polovini XIX vijeka³.

DRUGI PERIOD: NIJEMCI PREUZIMAJU SVJETSKI PRIMAT (DRUGA POLOVINA XIX VIJEKA)

U periodu od sredine 1840. i do početka 1860. godine grupa njemačkih ekonomista predvođena Rošerom [Wilhelm Roscher], Knisom [Karl Knies] i Hildebrandom [Bruno Hildebrand] je obogatila rad Lista mnoštvom ekonomskih studija u kojima je primjenjivala metodologiju istoricizma pa je opšteprihvaćeno mišljenje (Dorfman, 1955: 17) da je upravo polovinom XIX vijeka „rođena” nova škola ekonomske misli.

Ova škola je savršeno odgovarala potrebama njemačke države koja je u tom trenutku još težila dovršetku procesa ujedinjenja, ali i industrijalizaciji, te je vrlo brzo postala dominantna na univerzitetima na njemačkom govornom području. Razlozi za brzo napredovanje i širenje ideja Njemačke istorijske škole ekonomske misli su višestruki:

- Radilo se o školi koja je glorifikovala državu tj. naglašavala potrebu za državnim intervencionizmom kako bi manje razvijene države mogle da sustignu one razvijenije (u tom trenutku se uglavnom mislilo na Britaniju). To je nailazilo na blagonaklonost vlasti;
- Radilo se o školi koja je naglašavala nacionalizam, na određen način spajajući državu i naciju, što je odgovaralo preovlađujućem stavu u tadašnjoj „građanskoj” klasi u Njemačkoj (ali i drugdje u svijetu);
- Radilo se o školi koja je od početka smatrala da je preveliko socijalno raslojavanje loše i da država svojim mjerama (sekundarne ra-

³ Za više informacija o životu i dijelu Fridriha Lista: Vendler [Wendler], 2020.

spodjele) treba da spriječi stvaranje proletera, a kako bi se predu-prijedilo izbijanje komunističke revolucije. U tom smislu, škola je od samog početka bila antimarksistička ali prosocijalistička. Knis i Šmoler [Gustav Schmoller], u to doba članovi Njemačkog parlamenta (Bundestag), igrali su značajnu ulogu u razvoju socijalnog programa kancelara Bizmarka [Otto von Bismarck], baš kao i Adolf Vagner [Adolph Wagner], koji je bio Bizmarkov savjetnik za ekonomska pitanja. Prema Eliju [Richard Theodore Ely], (Dorfman, 1955: 25) Vagner je bio prvi u svijetu koji je sačinio sveobuhvatan program socijalne zaštite, uključujući i zaštitu od nezaposlenosti tokom recesije;

- Radilo se o školi koja je dosta pažnje posvetila javnim finansijama, što je bilo zanemareno polje ekonomskih istraživanja u britanskoj ekonomskoj misli. U novonastaloj složenoj državi (kakva je tada bila Njemačka, ali i Austrougarska monarhija i SAD) znanja iz oblasti javnih finansija su bila vrlo tražena;
- Radilo se o školi koja je prva razvila studije „Nacionalne ekonomije” tj. izučavanje cjeline ekonomskog sistema kroz sve sektore i grane, a što je bila podloga za razvoj industrijskih politika. Kao što smo već pomenuli, List je započeo ovaj pristup, ali su ga skoro do perfekcije doveli Rošer i Vagner (Dorfman, 1955: 23).
- Povezano sa prethodnim, radilo se o školi koja je prva u velikoj mjeri uključila primjenu statistike (ali ne i ekonometrije) u svoja istraživanja. Tako je, prema Dorfmanu (1955: 18), jedan od centara širenja ideja Njemačke istorijske škole ekonomije bio Kraljevski statistički biro Pruske na čijem se čelu sredinom XIX vijeka nalazio izvjesni Ernst Engel [Ernst Engel]. Ovaj biro je organizovao Međunarodni statistički kongres u Berlinu sa koga su se ideje i metodologija NJIŠE širile po svijetu. Biro je imao i vlastite seminare koji su nudili praktična znanja u primjeni metoda NJIŠE polaznicima iz cijelog svijeta. Prema Dorfmanu (1955: 21–22), ono što je tada naročito ostavljalo utisak na mlade studente koji su dolazili na studije u Njemačku, bila je upravo inovativna i duboka upotreba statistike u ekonomskim istraživanjima.

Ipak za uspjeh ove škole od presudne važnosti je bilo još nekoliko okolnosti. Prije svega strah vladajuće klase od pojave marksizma i širenja komunizma davao je ovoj prosocijalističkoj, ali antimarksističkoj školi vjetar u leđa. Osim toga, iako su predstavnici Lozanske škole ekonomije (prije svega Leon Varlas) upravo tih godina razvijali osnove marginalističke revolucije u ekonomiji, njihovi radovi još nisu stekli međunarodni

publicitet, dok će Maršalu i drugim britanskim autorima trebati dodatne decenije da započnu tranziciju ka neoklasičnoj ekonomiji. Drugačije rečeno, u periodu od početka 1860. do kraja 1880. Njemačka istorijska škola ekonomije praktično nije imala ozbiljniju alternativu među školama ekonomske misli, izuzev marksizma, koji se tih decenija brzo širio po svijetu. Sa ovim se slaže i Hajek [Friedrich August von Hayek], koji između ostalog tvrdi da je do 1870-ih godina „Engleska izgubila svoje intelektualno liderstvo u političkoj i socijalnoj sferi i od izvoznika postala uvoznik ideja”⁴ (2006: 21), dok je Njemačka postala „centar iz kojeg su se ideje širile da bi zavladaile svijetom”⁵ (2006: 21).

A zemlja koja je najpotpunije i sa najviše entuzijazma prihvatila ideje i metodologiju bavljenja ekonomskom naukom od Njemačke istorijske škole ekonomije bila je, nijedna druga, do SAD. Okolnosti koje su do toga dovele izgledale su ovako:

Nakon okončanja američkog građanskog rata (1861–1865) SAD su napokon otklonile blokade koje su pravili kongresmeni sa Juga u provođenju Hamiltonovih planova industrijalizacije zemlje (Čang, 2016: 85). Međutim, posmatrajući iskustva Engleske, Amerikanci su uočili da industrijalizacija vodi socijalnom raslojavanju kao negativnoj pojavi koju su, ukoliko je to moguće, željeli da izbjegnu. Osim toga, tadašnja preovlađujuća britanska ekonomska misao koja se naslanjala na rad klasičara (Smita, Rikarda, Maltusa i Seja) je i dalje operisala sa pojedincom kao centrom ekonomskih istraživanja i nije nudila „praktična” znanja koja su bila potrebna Amerikancima na njihovom velikom zadatku industrijalizacije zemlje. U takvim okolnostima Amerikanci su se zagledali u drugu evropsku zemlju – Njemačku i tamo pronašli upravo ono što su tražili – novu školu ekonomske misli, koja je, činilo se, nudila sve što su tražili – praktičan recept kako izbjeći komunističku revoluciju i sofisticirana znanja iz ekonomije koja se mogu primijeniti kao praktični savjeti za industrijalizaciju zemlje.

Konkretno podatke o tome kako su i kada Amerikanci prvi put došli u kontakt i prihvatili NJIŠE mogu se naći u radu Dorfmana (1955). Tako se kao godina prvog dokumentovanog kontakta spominje 1875. Naime, te godine je *Commercial and Financial Chronicle of New York* prenio članak izvjesnog britanskog ekonomiste Tomasa Leslija [Thomas Edward

⁴ “England lost her intellectual leadership in the political and social sphere and became an importer of ideas” (Hayek, 2006: 21).

⁵ “the centre from which the ideas destined to govern the world” (Hayek, 2006: 21).

Cliffie Leslie], u kome se on pohvalno izrazio o radu Rošera, jednog od prvih predstavnika NJIŠE. Te iste godine direktor Statističkog ureda Masačuseca, izvjesni pukovnik Karol Rajt [Carroll D. Wright] napisao je prvi rad u kome je promovisao „Engelove tabele” i „Engelovu krivu”, nazvanu po direktoru Statističkog ureda Pruske (u to doba već i ujedinjene Njemačke). Širenje NJIŠE među američkim statističarima u 1870-im godinama može se vidjeti i na primjeru generala Fransis Vokera [Francis A. Walker], koji će u to doba važiti za najboljeg američkog statističara, a koji će javno tvrditi da je upravo NJIŠE istinski nastavljajući rada Adama Smita (Dorfman, 1955: 22). Takođe, godine 1876. Čarls Danbar [Charls Dunbar], prvi profesor političke ekonomije na Univerzitetu Harvard će tvrditi da je leaderska pozicija u ekonomskoj nauci od Engleza i Francuza prešla na Nijemce (Dorfman, 1955: 22).

U svakom slučaju, širenje ideja NJIŠE u SAD se odvijalo tako brzo da su uskoro u američkoj javnosti američki pobornici ove škole dobili naziv „Nova škola” i bili prepoznatljivi po suprotstavljanju idejama i metodologiji „ortodoksnih ekonomista”, tj. sljedbenika klasičara i ideja marksista.

Prema Dorfmanu (1955: 27) i Majlsu (1956: 2), upravo su predstavnici te Nove škole 1885. osnovali Američko društvo ekonomista (American Economic Association) i donijeli principe koji su skoro u potpunosti odgovarali opredjeljenju NJIŠE. Tako je prvi i drugi princip AEA iz 1885 glasio:

1. Posmatramo državu kao agenciju čija je pozitivna asistencija nezamjenjiv uslov ljudskog progresa.
2. Vjerujemo da je politička ekonomija kao nauka još u ranoj fazi svog razvoja. I dok cijenimo rad ranijih ekonomista, ne zanimaju nas toliko spekulacije, koliko istorijske i statističke studije stvarnih okolnosti u realnom ekonomskom životu, a kako bi došlo do zadovoljavajućeg razvoja.

Jačanje Nove škole u SAD dovelo je do pojave odlaska američkih studenata na studije u Njemačku. Prema Sigeru [Seager], njemački univerziteti su tada bili kao „magneti koji su privlačili sebi studente iz cijelog svijeta⁶” (1893: 239). Mnogi od tih studenata su bili Amerikanci. Ipak, Majls nam daje konkretne podatke o broju američkih studenata u Njemačkoj u periodu 1870–1900. koji nisu toliko impresivni. Konkretno, prema Majlsu (1956: 1), radi se o 33 američka studenta koja su diplomirali

⁶ “magnets, attracting to themselves students from all countries” (Seager, 1893: 239).

rala (doktorirala) u Njemačkoj i 46 studenata koji su primili neku vrstu treninga (poput onog koji je nudio Kraljevski statistički biro Pruske).

Ako se i nije radilo o tako velikom broju, svakako se radilo o samom „kremu“ američke ekonomske misli tog doba. Tako je jedan od tih „njemačkih đaka“ bio Džon Bejts Klark [John Batles Clark]. On je studirao na Univerzitetu Hajdelberg pod mentorstvom Karl Knisa. Iako danas, van SAD, nije toliko poznat, pomenimo samo da i danas jedna od najprestižnijih nagrada za ekonomiste u svijetu nosi njegovo ime (John Bates Clark Medal), i prema nekim mišljenjima, teže ju je dobiti od Nobelove nagrade⁷. Prema Dorfmanu, Klark je bio pristalica NJIŠE (Dorfman, 1955: 24), što dokumentuje citatom iz Klarkove knjige iz 1877.

Postojao je još jedan faktor koji je mogao da objasni brzo širenje ideja NJIŠE u SAD. Radilo se o brojnosti i uspješnosti njemačke dijaspore u SAD. Njemačko-američka alijansa (National German-American Alliance) koja je okupljala Amerikance njemačkog porijekla je pred I svjetski rat imala oko 2,5 miliona članova dok je ukupna populacija SAD iznosila manje od 100 miliona stanovnika (Johnson, 1997: 2). Tako je veliki broj američkih ekonomista imao njemačko porijeklo. Jedan od njih je bio i Frank Tausig [F. Taussig], vjerovatno jedan od najuticajnijih američkih ekonomista sa kraja XIX i početka XX vijeka. Tausig je 40 godina držao vodeću poziciju na Departmentu za ekonomiju Univerziteta Harvard. Bio je lični savjetnik predsjednika Vudro Vilsona [Woodrow Wilson] na mirovnim pregovorima u Parizu 1919. Takođe, bio je i mentor Hariju Dekster Vajtu [Harry Dexter White] (tvorcu MMF-a) i Džejkobu Vajneru [Jakob Viner] (tvorcu teorije o carinskim unijama). Na profesorskoj poziciji na Harvardu naslijedio ga je Jozef Šumpeter [Joseph Schumpeter]. Tausig je lijep primjer povezivanja američke i njemačke ekonomske misli. I sam naslov njegove doktorske teze *Protection to Young Industries as Applied in the United States: A Study in Economic History* u sebi povezuje zaostavštinu Hamiltona sa metodama NJIŠE.

Tausig je rođen 1858. godine u Sent Luisu u uticajnoj njemačkoj imigrantskoj porodici. Njegov otac, Vilijam Tausig [William Taussig], koji je u SAD emigrirao iz Praga⁸ svega desetak godina ranije, u SAD je

⁷ Ovo je posljedica činjenice da se ona dodjeljuje isključivo pojedinačno (Nobelovu nagradu može dijeliti više dobitnika). Do 2009. dodjeljivala se na svake dvije godine, a dobitnik je morao dati značajan doprinos ekonomskoj nauci u svojim 20-im i 30-im godinama.

⁸ U to doba Prag je bio treći po veličini grad u Austrougarskoj, te glavni grad pokrajine Bohemije, u kojoj se nalazio najveći dio industrije Austrougarske.

napravio imponantnu karijeru. Prije nego što se počeo baviti politikom bio je ljekar. Medicinski fakultet je prvo završio u svom rodnom Pragu, da bi još jednu diplomu stekao stigavši u SAD. Solidno se situirao već zahvaljujući bavljenju medicinom – spadao je u onu grupu američkih ljekara s polovine 19. vijeka koja je na kočijama stizala bolesnicima u pomoć „ispod sjedišta noseći lijekove, ali i pištolj za ne daj bože” (Schumpeter et al, 1941: 338). Doktor Tausig je uskoro postao gradonačelnik Tausig, pa sudija Tausig, pa član vlade ove oblasti. U potpunosti odanog idealima Sjevera (Unije), Vilijama Tausiga je administracija predsjednika Linkolna nekoliko puta postavljala na važne pozicije u njegovom Sent Luisu. Doduše, ostalo je zabilježeno i da je bio član komisije koja je odbila da predloži kapetana Granta (kasnije generala Granta, a zatim i 18. predsjednika SAD) za glavnokomandujućeg oružanih snaga države Misuri. Grant je ipak stigao do pozicije glavnokomandujućeg oružanih snaga ne samo Misurija već i Sjevera, te je uspio poraziti generala Lija i oružane snage Konfederacije. Poslije građanskog rata Vilijam je dodatno uvećao svoje bogatstvo radeći kao direktor jedne osrednje banke, a zatim i kao direktor velike željezničke kompanije koja je čuvala novac u toj istoj banci.

A mišljenje Tausiga „mlađeg” o NJIŠE možda je najbolje izraziti njegovim riječima u vezi sa profesorima koji su predavali na univerzitetima u Njemačkoj. Prema Tausigu (Tausig, 1885: 275, prema Dorfman, 1955: 22), oni su dosegli „takav nivo perfekcije [...] koji je zapanjio svijet⁹.”

Ipak, zlatno doba NJIŠE neće potrajati dugo. Iako ga neki protežu od sredine XIX vijeka do početka I svjetskog rata, tj. na period od čak šezdesetak godina, ono je zapravo trajalo svega dvije decenije, tj. od sredine 1870-ih do sredine 1890-ih godina. Za te dvije decenije dosta se toga dešavalo što nije išlo u prilog ovoj školi. Ipak, izdvojićemo dvije stvari: raskol do koga je došlo unutar ove škole i povratak „otpisane” britanske ekonomske misli.

Raskol o kome govorimo u ekonomskoj literaturi je poznat kao „*Borba metoda*” (*Methodenstreit*) i neki će ga, poput Sena [Peter Senn], nazvati „najvažnijom metodološkom debatom u historiji ekonomije¹⁰” (1989: 268). Ona se odvijala između dvojice velikana ekonomske misli

⁹ “degree of perfection [...] that astonishes the world.” (Tausig, 1885: 275, prema Dorfman, 1955: 22).

¹⁰ “most important methodological debates in the history of economics” (Senn, 1989: 268).

Karl Mengera [Carl Menger] i Gustava Šmolera. Iz nje će NJIŠE izaći sa teško narušenom reputacijom, dok će svjetlost dana ugledati nova škola ekonomije danas poznata kao Austrijska škola ekonomije.

Sve je počelo 1871. godine kada je Menger izdao knjigu *Principi ekonomije (Grundsätze der Volkswirtschaftslehre)*. Već tom svojom prvom knjigom, koja je izašla četiri godine nakon Marksovog *Kapitala*, Menger je skrenuo pažnju javnosti na sebe budući da je napao samu teoretsku osnovu na kojoj je Marks bazirao svoju analizu – radnu teoriju vrijednosti. Knjiga je izašla tri godine prije Valrasovih *Elementa čiste političke ekonomije* i čak devetnaest godina prije Maršalovih *Principa ekonomija*, tako da Menger ima puno pravo da se smatra prvim marginalistom, pa čak i začetnikom neoklasičara. Doduše, dok su predstavnici lozanske škole ekonomije Leon Valras i Vilfredo Pareto, te kembridžovci Alfred Maršal [A. Marshall] i Artur Sesil Pigu [Arthur Cecil Pigou] do istih zaključaka kao i Menger došli matematičkim putem, on je do ovih zaključaka došao čisto empirijski. Posmatrao je kako se određuju cijene roba i usluga kojima se trgovalo na ulicama njegovog Beča i zaključio da se one formiraju subjektivno, tj. da su one stvar dogovora između prodavca i kupca, a ne da se formiraju na osnovu neke „više sile” oličene u količini rada potrebnoj za stvaranje tih proizvoda.

Time je Menger ušao u malu grupu autora koji su već svojom prvom knjigom uspjeli da privuku pažnju i priznanja javnosti. Zahvaljujući knjizi, već sljedeće 1872. godine dobija poziv da počne da predaje (kao predavač, ali ne i profesor) na Univerzitetu u Beču, a naredne 1873. zvanično je izabran za profesora političke ekonomije na ovom univerzitetu. Tada su mu bile svega 33 godine.

U Beču i Austrougarskoj se brzo pročulo za mladog i sjajnog profesora političke ekonomije pa je broj studenata koji su slušali njegova predavanja brzo rastao. Za svega nekoliko godina popularnost mu je porasla toliko da je, iako i dalje mlad, izabran za tutora tada osamnaestogodišnjem princu Rudolfu fon Habzburgu, prestolonasljedniku austrougarskog trona. Na određen način to je značilo da je već tada Menger prepoznat kao najbolji profesor ekonomije u Austrougarskom carstvu. Kako princ nije imao vremena da posjećuje predavanja na univerzitetu, Menger će naredne dvije godine provesti kao dio njegove pratnje obilazeći Evropu i usput mu držeci časove ekonomije.

Međutim, dok je većina čitalaca, posebno u Austriji, vidjela u ovoj knjizi izraz genijalnosti, jedna od tada najvažnijih figura njemačke istorijske škole ekonomije – Gustav Šmoler – ju je napao smatrajući da je Menger njome izdao principe te škole i kroz nju se etablirao kao prista-

lica Britanske škole ekonomske misli. Da situacija bude još gora po Mengera, ovaj osudi se pridružio i Vilhelm Rošer, koji je takođe tvrdio da Mengerov rad nije imao dovoljno „naučne zasnovanosti” (Giouras, 1995: 118), što je u principu i bilo tačno.

Osuda ovog dvojca je teško palo Mengeru. Kako u Austrougarskoj tog doba, prema riječima Hajeka (2007: 15), nije bilo istaknutijih domaćih profesora ekonomije, ova zemlja je bila pod snažnim uticajem NJIŠE i svi austrijski ekonomisti su se u to doba smatrali dijelom NJIŠE. Na Mengera je najviše uticaja imao Rošerov rad. Posveta u prvom izdanju *Principa* je bila posvećena upravo njemu, te se u knjizi često referisao na njega. Šmolera je, pak, toliko cijenio da mu je lično poslao primjerak svojih tek izašlih *Principa* uz prateće pismo u kome je izražavao svoje poštovanje. Prema mišljenju dvojca Gloria-Palermo (1999: 17), Menger je, dok je pisao *Principe*, smatrao da se njegov rad savršeno uklapa u korpus znanja NJIŠE, te nije vidio u svom radu nikakav raskid sa tom tradicijom. Uzimajući u obzir da je i Karl Knis, koji se danas prepoznaje kao jedan od najistaknutijih predstavnika NJIŠE, takođe radio na razvoju marginalističke teorije (Papadopulos-Bateman, 2011), ovakvo Mengerovo mišljenje je imalo određeno utemeljenje. Međutim, Šmoler i Rošer su javno iznijeli svoj stav o Mengerovoj knjizi, što je istog navelo da od pristalice NJIŠE postepeno postane njen ljuti oponent. U narednim godinama doći će do razmjene otvorenih pisama između Šmolera i Mengera, te do izlaska dvije Mengerove knjige, od kojih će ona posljednja *Greške historicizma u njemačkoj ekonomiji* (*Die Irrtümer des Historismus in der deutschen Nationalökonomie*) ući u istoriju ekonomske misli po svom značaju. Ovo je bio trenutak rađanja Austrijske škole ekonomije. Što se tiče jednog od njihovih najvažnijih predstavnika i jedinog dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju iz redova ove škole Fridriha Hajeka, Menger je ovom knjigom „nemilosrdno srušio Šmolеровu poziciju”¹¹, a radilo se o „najboljem primjeru izuzetne snage i briljantnosti izraza”¹².

Šmoler je, pak, smatrao da je ova debata prešla na lični nivo i više nije želio da u njoj učestvuje, ali je ipak „ekskomunicirao” sve Mengerove pristalice iz reda NJIŠE, te iznio svoj stav da oni ne bi trebalo da predaju na univerzitetima njemačkog govornog područja. Ipak, za tako nešto je bilo kasno. Austrijska škola ekonomije je do tada već stekla širi krug pristalica u samoj Austriji, ali i inostranstvu.

¹¹ “ruthlessly demolished Schmoller's position” (Hayek, 2007: 24).

¹² “the best instance of the extraordinary power and brilliance of expression” (Hayek, 2007: 24).

Drugi „ударac” NJIŠE donijela je neoklasična revolucija u ekonomiji. Naime, godine 1890. iz štampe izlazi knjiga *Principi ekonomije* (*Principles of Economics*) kembridžkog profesora Alfreda Maršala, koja je dosta toga promijenila u ekonomiji. Maršalovi *Principi* su se odlikovali korištenjem dijagrama i matematičkih formula kako bi se objasnile ekonomske zakonitosti. To je Maršala učinilo ocem mikroekonomije, a samoj ekonomiji je dalo čvršću naučnu osnovu te doprinijelo porastu poštovanja za ekonomiju kao nauku. Osim toga, sâm Maršal je u *Principima* definisao čitav niz dotad nepoznatih koncepata koje koristimo i danas.¹³ Doduše, većinu ovih koncepata je bar petnaest godina ranije definisao Varlas, ali Maršal i britanska javnost tada to nisu znali.

Ovo djelo je još za njegovog života izašlo u osam izdanja i predstavljalo je najčešće korišten udžbenik ekonomije narednih pedeset godina (do okončanja Drugog svjetskog rata i pojave Samjuelsonove *Ekonomije*). Maršalov uticaj će se osjećati u ekonomiji do dana današnjeg, a njegovi studenti Artur Sesil Pigu [Arthur Cecil Pigou] i Džon Mejnard Kejns [John Maynard Keynes] postaće vodeće figure ekonomske misli u decenijama nakon njegove smrti. Pigu će ga direktno naslijediti na poziciji profesora političke ekonomije na Univerzitetu u Kembridžu, dok će Kejns postati otac makroekonomije, direktno se oslanjajući na Maršalove koncepte, ali ukazujući da u makroperspektivi (makroekonomiji) važe neke potpuno drugačije mikroekonomske zakonitosti.

U svakom slučaju izlazak Maršalovih *Principa* predstavljao je izlazak iz ćorsokaka u kome se našla britanska ekonomska misao tokom 1840-ih godina i vratilo je snagu ovoj školi. Takođe, ukazao je i na slabosti koje su odlikovale NJIŠE, a na kojima je insistirao i Menger. Tako je još u predvečerje I svjetskog rata NJIŠE izgubila dio svog prestiža u SAD, te su se Amerikaci, koji su kritikovali ovu školu još prilikom njenog stizanja na ovaj kontinent, dobili opipiljiviju alternativu kojom su mogli da je zamijene.

U kontekstu ovog rada treba pomenuti i da krajem XIX vijeka dolazi do globalnih promjena ekonomske moći, što svakako ima uticaj i na kretanja u ekonomskoj nauci. Upravo tada, po prvi put u savremenoj istoriji, privreda jedne vanazijske zemlje (SAD) je po ukupnoj novostvorenoj vrijednosti premašila veličinu privrede Kine. Iako je Britaniji i drugim evropskim zemljama dosta ranije pošlo za rukom da premaše nivo razvoja Kine, mjereno GDP-om per capita, nijednoj od tih zemalja, prije

¹³ Poput koncepta potrošačkog viška, koncepta elastičnosti, krive relativne ponude, dugog i kratkog roka itd.

SAD i kraja XIX vijeka nije uspjelo da po apsolutnom iznosu GDP-a premaše veličinu privrede Kine. Takođe, po ukupnoj populaciji u posljednjim decenijama XIX vijeka, SAD su premašile Njemačku i Britaniju, čime su postale najmnogoljudnija i najveća ekonomija „zapadnog svijeta”. To je dovelo do toga da sve više profesora iz cijelog svijeta počne dolaziti u SAD da održi svoje predavanje Amerikancima, pa čak i da žive u SAD. Jedno od onih predavanja koje će se pokazati kao značajno za svjetsku istoriju jeste ono koje je održao Maks Veber [Max Weber], autor danas čuvene knjige *Protestantska etika i duh kapitalizma*, koja je objavljena u Sent Luisu 1904. godine. Naime, te godine Veber je posjetio SAD kako bi u okviru EXPO svjetske izložbe prisustvovao Svjetskom kongresu nauke i umjetnosti. Njegovo predavanje je, budući da se radilo o jednom od tada najpoznatijih predstavnika NJIŠE, očekivano bilo vrlo dobro posjećeno i ostavilo je dubok utisak na Amerikance. Međutim, što je još važnije, i Amerika je oduševila Vebera. Zapravo, toliko ga je impresionirala da, kada je 1919. godine (kao jedan od najistaknutijih njemačkih intelektualaca) učestvovao u pisanju Vajmarskog ustava, Veber kao uzor za Njemačku vidio je upravo SAD. Tako je Njemačka po okončanju I svjetskog rata od monarhije postala republika i to preuzevši američki sistem predsjedničke demokratije. Takođe, na njega je odličan utisak ostavila američka birokratija, za koju je on smatrao da je bazirana na profesionalizmu, a ne na poslušnosti bilo kojoj političkoj figuri. I ovo će pokušati da prenese u Njemačku.

TREĆI (MEĐURATNI) PERIOD: AMERIKA SE OSAMOSTALJUJE

Nakon ulaska SAD u I svjetski rat 1917, i sama Njemačka postaje neprijatelj Amerike, što se odrazilo i na stav većine Amerikanaca prema NJIŠE. Amerikanci, čak i oni koji su se školovali u Njemačkoj, počinju javno da iznose optužbe prema svojim njemačkim učiteljima zbog njihove servilnosti ka njemačkim vlastima, odgovornim za izbijanje rata (Ely, 1918: 4; Small, 1923: 413). Skoro preko noći prestaje tok odlaska američkih studenata na studije u Njemačku, te je došlo do „kulturnog povlačenja SAD¹⁴” iz Njemačke (Goldschmidt, 1992: 19). Prema Senu (1989: 254), neprijateljstvo SAD prema svemu njemačkom je počelo nekoliko godina prije izbijanja rata.

¹⁴ “The cultural withdrawal of the United States” (Goldschmidt; 1992: 19).

Ovome svakako kumuje izbijanje hiperinflacije u Njemačkoj 1921–1923, što je bilo loše okruženje za studiranje, ali je još više dovelo u pitanje njemačko poznavanje ekonomije (Balabkins, 1988: 76; Mitchell, 1949: 200). Krivica za hiperinflaciju je naročito pripisivana Šmolera (Balabkins, 1988: 77), iako je on preminuo u toku I svjetskog rata.

Međutim, pored krivice za rat i ekonomske krize u kojoj se Njemačka našla poslije rata, dodatni faktor koji je umanjio uticaj NJIŠE na SAD bila je činjenica da je ova škola iznjedrila svoju američku varijantu, mnogo bližu američkom mentalitetu. Radilo se o školi institucionalista, koja ima dosta pristalica i danas (za razliku od NJIŠE).

Institucionalisti su, baš kao i NJIŠE, odbili da prihvate osnovnu postavku klasičara i neoklasičara o racionalnom pojedincu. Prema Čangu (2019: 116), za institucionaliste „individua je proizvod društva u kome živi”, što je upravo osnovna karakteristika NJIŠE. Osnivač ove škole, Torsten Veblen [Thorstein Veblen] je prije bio sociolog nego ekonomista i proslavio se istraživanjem potrošnje pri čemu je u ekonomiju unio dva nova pojma – upadljiva potrošnja (conspicuous consumption) i upadljiva dokolica (conspicuous leisure). Iako generalno kritičar NJIŠE, Veblen je visoko cijenio Šmolera, tako da je izlazak iz štampe *Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre* ocijenio kao „događaj od prvorazrednog značaja” i „rad najvišeg nivoa”.¹⁵ (Balabkins, 1988: 69–70). U godini okončanja I svjetskog rata (1918), Veblenov student Vesli Mičel [Wesley Mitchell], uz Veblenovo dopuštenje objavljuje postojanje ove škole, koja postaje dominantna u krugovima akademskih ekonomista u SAD bliskih američkoj vladi. Smatra se da je američki *New Deal* proizvod rada ekonomista iz ove škole (Čang, 2019: 118). Može se slobodno reći da su skoro sve nekadašnje pristalice NJIŠE u SAD, po okončanju I svjetskog rata postale članovi ove nove „američke” škole. Tako Mičel (1949: 200) tvrdi kako

ne stoje na čvrstim nogama argumenti onih koji impliciraju kako Njemačka istorijska škola ekonomije nije dala doprinos našem razumijevanju ekonomskog života.¹⁶

¹⁵ "an event of the first importance", "work of the first magnitude" (Balabkins, 1988: 69–70).

¹⁶ "are not on the sound ground if they imply that the German Historical School has made no contributions to our understanding of economic life" (Mitchell, 1946: 200).

Ipak, ova škola je imala jednu znatnu razliku u odnosu na NJIŠE. Radilo se o američkom razumijevanju organskog karaktera društva. Kako to naglašava Dorfman (1955: 28), dok su Nijemci društvo razumijevali kao državu u kojoj akcije preuzima centralizovana i skoro diktatorska vlast, dotle je za Amerikance država tek jedno od otjelotvorenja društva, dok su različite vrste institucija (ne isključivo javne) te koje oblikuju ponašanje pojedinaca. Institucionalistička škola je aktivna i danas, a u posljednjih 10–15 godina dobila je dodatni zamah kroz radove autora poput Daron Asemoglua [Daron Acemoğlu], Džejmsa Robinsona [James Robinson] i H-Dž Čanga [Ha-Joon Chang].

Još jedan faktor koji je doveo do pada uticaja NJIŠE u SAD bio je nagli rast kvaliteta američkih visokoškolskih institucija (Goldschmidt, 1992: 19; Senn, 1995: 59). U prilog ovakvoj tvrdnji ide činjenica da su tokom 1920-ih i 1930-ih godina najbriljantniji profesori iz cijelog svijeta dolazili u SAD kako bi tamo nastavili svoje akademske karijere ili bar proveli neki semestar kao predavači na prestižnim američkim univerzitetima (prije svega velikoj trojci – Harvard, Yale i Princeton). Naročito je puno bilo visokokvalitetnih profesora iz Rusije, koji su ovu zemlju napustili usljed komunističke revolucije i građanskog rata, te iz Njemačke i Austrije, koje su u 1920-im godinama prošle kroz duboke ekonomske krize kao posljedice izgubljenog rata, dok su u 1930-im godinama na vlast u ovim zemljama došli nacisti (Hitler u Njemačkoj) i fašisti (Dolfus u Austriji).

Pomenimo samo tri istaknuta profesora sa njemačkog govornog područja koji su u međuratnom periodu obogatili američku ekonomsku misao – Jozefa Šumpetera (*Encyclopedia Britannica*, Joseph Schumpeter, 2022, internet), Gotfrida Haberlera (Evans, 2018, internet) [Gottfried Haberler] i Ludviga fon Mizesa [Ludwig von Mises] (*Encyclopedia Britannica*, Ludwig von Mises, 2023, internet). Šumpeter se najčešće spominje kao pripadnik najmlađe verzije NJIŠE, mada su mišljenja o tom pitanju podijeljena (Michaelides & Milios, 2009). Kako je jedino Šumpeter bio pripadnik NJIŠE, o njegovom životu i uticaju u SAD ćemo ponešto reći.

Šumpeter se trajno preselio u SAD 1932. kako bi preuzeo profesorsku stolicu na Univerzitetu Harvard nakon odlaska Tausiga u penziju. Pet godina ranije kao profesionalni nomad već je počeo da drži gostujuća predavanja na Harvardu. Pored toga što je bio stalno zaposlen na Univerzitetu u Bonu, on je uz sve to nekako stizao da drži predavanja i na drugom kraju svijeta, na Univerzitetu u Tokiju. Na Harvardu je Šumpeter brzo postao jedan od profesora koga su studenti najviše vo-

ljeli. Управа универзитета postavila ga je za fakultetskog savjetnika udruženja studenata. Organizovao je brojne debatne klubove, „krugove” kako su ih zvali u Evropi, čiji će članovi biti brojni kasnije slavni ekonomisti, čime će Šumpeter, pored svojih teorija, ostaviti duboki trag na razvoj američke ekonomske misli. Među tim studentima nalazio se Pol Samjuelson, čiji je talenat za ekonomiju Šumpeter odmah prepoznao, bio mu mentor na izradi doktorske disertacije te ga želio uzeti za svog asistenta. Međutim, uprava Harvarda Šumpeteru nije odobrila finansijska sredstva da zadrži Samjuelsona za asistenta. To će se pokazati kao katastrofalna greška – Samjuelson će biti jedan od prvih dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju i prvi Amerikanac kome je to pošlo za rukom. O Šumpeterovoj visokoj reputaciji u svijetu tokom tridesetih godina svjedoči i činjenica da će na njegovu preporuku njegov veliki oponent Kejns prihvatiti da bude mentor, kasnije takode slavnom ekonomisti, Abi Lerneru tokom njegovih studija na Kembriđu. Među Šumpeterovim istaknutim studentima biće i Džejms Tobin [James Tobin] (dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 1981), Robert Solou [R. Solow] (dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 1987), jedan od najpoznatijih i najuticajnijih kejnsovaca u istoriji – Džon Kenet Galbrajt [John Kenneth Gallbraith], te Hajman Minski [Hayman Filip Minsky] i mnogi drugi. Svi oni će se izjašnjavati da su Šumpeterova predavanja na njih imala trajan uticaj.

Ovo nije ni čudo budući da je danas širokoraspostranjeno mišljenje kako je Šumpeter jedan od najoriginalnijih ekonomista u istoriji. Kao što to naglašava Čang (2019: 111), „njegove ideje bile su dovoljno originalne da jedna škola ekonomske misli ponese njegovo ime.” Šumpeter je nevjerojatno lako i nehotično spajao naizgled nespojivo. Kroz svoj najpoznatiji koncept „proces kreativne destrukcije” uspio je da spoji ideje NJIŠE (Nijemaca), Sovjeta i institucionalista (Amerikanaca). Konkretno, ideju „kreativne destrukcije” preuzeo je od Vernera Zombarta [Werner Sombart], dopunio je idejama Nikolaja Kondratjeva (tvorca Lenjinove Nove ekonomske politike – NEP-a), da bi sve to bez problema prihvatili i proširili američki “New Deal” ekonomisti – institucionalisti (posebno Rejmond Vernon¹⁷).

¹⁷ Rejmond Vernon [Raymond Vernon] je izumio teoriju o međunarodnom ciklusu proizvoda, koja se i danas nalazi u svim udžbenicima Međunarodne ekonomije. Do ove teorije je došao prosto primijenivši Šumpeterovu ideju procesa kreativne destrukcije na šablone međunarodne trgovine. A teorija o procesu kreativne destrukcije je na vrlo kreativan način povezala pitanje preduzetništva, tehnološkog razvoja i poslovne cikluse. Prema ovoj teoriji, kapitalizam se razvija

Treba pomenuti i da je pojam „preduzetništvo”, koji danas često čujemo, smislio upravo Šumpeter, doduše na njemačkom „Unternehmergeist”.

Doprinos druge dvojice pomenutih profesora sa njemačkog govornog područja, koji su po dolasku nacista na vlast izbjegli u SAD (Habelera i Mizesa), dobro je poznat u ekonomiji, ali budući da nisu bili pripadnici NJIŠE nećemo se posebno osvrutati na njihov doprinos i životne priče po doslaku u SAD.

ČETVRTI (POSILIJERATNI) PERIOD: AMERIČKA EKONOMSKA MISAO PREUZIMA NJEMAČKU

Ako je međuratni period donio progon NJIŠE iz SAD, okončanje II svjetskog rata je skoro u potpunosti izbrisalo ovu školu, i to ne samo u SAD već i u samoj Njemačkoj. Ovo je prije svega bila posljedica povezivanja ove škole sa nacizmom. U prilog tezi o postojanju ove veze najčešće se navodi činjenica da dok je u ostatku svijeta NJIŠE tokom međuratnog perioda marginalizovana ili nestala, dotle je u Njemačkoj u istom tom periodu, uključujući i period nakon dolaska nacista na vlast, ova škola još jednom „procvjetala”, te zadržala primat na univerzitetima i u ulozi savjetnika vlasti.

Ipak, ako pogledamo životne priče trojice najistaknutijih predstavnika ove škole u međuratnom periodu (M. Vebera, J. Šumpetera i V. Zombarta), možemo uočiti da je teza o vezi ove škole sa nacistima prilično „klimava”, budući da su dvojica od trojice istaknutih predstavnika

zahvaljujući stalnim inovacijama (novim proizvodima, novim i efikasnijim tehnikama proizvodnje itd.), koje donose preduzeća željna dominantnog položaja na tržištu. Kada kreiraju taj nov i sjajan proizvod, oni privremeno uživaju monopol, visoke stope povrata, a u ekstremnim slučajevima čak postaju sinonimi za određene vrste proizvoda (džip, ajped itd.). Međutim, s vremenom drugi proizvođači izbacuju na tržište svoje proizvode koji umanjuju i u potpunosti gase monopol inovatora. U želji da se opet nađe na vrhu, to ili drugo preduzeće izmišlja nov proizvod i tako pokreće nov ciklus. Primjeri brojnih preduzeća koja su nekada bila pioniri u iznošenju novih proizvoda na tržište, a danas ne postoje (npr. *Kodak*) ili su samo blijede kopije nekadašnje veličine (npr. *Telefunken*, koji je prvi u svijetu počeo proizvoditi TV aparate, a danas je u vlasništvu turske kompanije *BEKO*), svakako potvrđuju Šumpeterov uvid u način funkcionisanja kapitalizma. Prenošenjem ideje o inovatorima i imitatorima na odnose među državama, na vrlo jednostavan i elegantan način, Vernon je došao do objašnjenja pojave novoindustrijalizovanih zemalja (eng. *New Industrial Countries*, *NIC*), poput Japana, Južne Koreje ili danas Kine.

bili protivnici nacizma, dok je samo Zombart, i to samo u posljednjem periodu svog života (kada su nacisti preuzeli vlast), iskazivao simpatije prema njima.

Drugi argument o vezi ove škole sa nacizmom su pisanja Austrijanaca, posebno Mizesa i Hajeka. Tako su, prema Mizesu (1978: 144), svi članovi Unije za socijalnu politiku (Verein für Sozialpolitik) 1933. postali članovi Nationalsocijalističke partije Njemačke. Treba istaći da se za trenutak formalnog osnivanja NJIŠE uzima upravo trenutak osnivanja Unije za socijalnu politiku, što se desilo 1872. (Dorfman, 1955: 18; Myles, 1956: 1). Ta organizacija je od početka bila kišobaran pod kojim su se skupljali svi istaknutiji predstavnici NJIŠE, u principu, jedno udruženje njemačkih ekonomista te profilijacije. Međutim, prema drugom autoru Hagemanu [Harald Hagemann], tvrdnje Mizesa su bile netačne. Prema Hagemanu (2001: 170), članovi Unije za socijalnu politiku su se samorasпусти 1936. godine (upravo kako bi izbjegli da budu preuzeti od strane nacista).

Optužbe na račun NJIŠE nisu se odnosile samo na njihovo priključenje nacistima, već i na to da su oni idejni tvorci politike nationalsocijalizma (Nationalsozialistische Politik). Taj argument je teško pobiti. I jedni (NJIŠE) i drugi (nacisti) su neosporno bili i (njemački) nacionalisti i socijalisti. Treba se prisjetiti da su prvi optužbe i napadi na NJIŠE još 1870-ih godina bili u vezi sa socijalističkim stremljenjima i obožavanjem (njemačke) države. Prema Dorfmanu, francuski ekonomista Moris Blok [Maurice Block] je još 1873. optužio NJIŠE kako prema njima „država treba sve da diriguje, sve usmjerava i sve da odlučuje” (Dorfman, 1955: 20)¹⁸. Već 1878. Vilijam Grejem Samner [William Graham Sumner], profesor na Univerzitetu Yale i jedan od najistaknutijih američkih sociologa druge polovine XIX vijeka, po čitanju tada nove Rošerove knjige *Principi ekonomije*, izražava stav kako je osnovna crta Rošerovog rada čvrsta vjera u državu (Dorfman, 1955: 20). Na ovu opasnost tih godina ukazuje i Henri Karter Adams [Henry Carter Adams], profesor političke ekonomije na Univerzitetu Mičigen, koga je uznemiravalo obožavanje države od strane predstavnika NJIŠE (Dorfman, 1955: 25).

Međutim, to što su pripadnici NJIŠE glorifikovali državu i imali socijalistička stremljenja i dalje ne mora da znači da su podržavali nacizam. Kao primjer za ovu našu tvrdnju može da posluži kratak osvrt sud-

¹⁸ “the state [...] should conduct everything, direct everything, decide everything” (Dorfman, 1955: 20).

bina dvojice prijatelja, članova NJIŠE, već pominjanih – Maksa Vebera i Vernera Zombarta.

Veber se, kao dvadesetčetvorogodišnjak (1888) priključio Uniji za socijalnu politiku i nesporno je bio jedan od najistaknutijih predstavnika NJIŠE početkom XIX vijeka. Nakon što se 1893. preselio u Frajburg priključio se i pokretu Pannjemačka liga (Alldeutscher Verband), koji je javno zagovarao antiimigracionu politiku, pa čak i širenje Njemačke na istok (kroz oduzimanje dijela teritorija Poljskoj i Rusiji). Godine 1894. postaje redovni profesor na ekonomskoj grupi predmeta na Univerzitetu Albert Ludwigs (Albert-Ludwigs University). Tamo je naredne godine održao svoj čuveni ili po nekima zloglasni govor „Nacionalna država i ekonomska politika”, kojim je postao poznat širom Njemačke, a govor je naišao na masovno odobravanje njemačkih nacionalista. U tom govoru je iznio tezu (prije zahtjev) da ekonomska politika mora da se vodi u nacionalnom interesu, a ne u interesu pojedinaca. Naročito je napao junkere (stare aristokrate – zemljoposjednike), za koje je tvrdio da podstiču doseljavanje slovenskog (poljskog) stanovništva, samo kako bi Poljaci, kao jeftina radna snaga, radili na njihovim imanjima. Nakon tog govora Veber počinje da stiče sljedbenike. U takvoj atmosferi naredne 1896. dobija ponudu da postane profesor ekonomije na Univerzitetu u Hajdelbergu, što je za svakog mladog njemačkog naučnika bilo ostvarenje sna. Na Hajdelbergu se, oko još uvijek mladog Vebera, počinje okupljati nacionalističko-liberalna intelektualna elita nazvana Veberov krug. Ukratko, teško je poreći da je Veber bio njemački nacionalista. Pa ipak, iako je umro 1920. od posljedice španskog gripa, Veber je još prije dolaska nacista na vlast bio predmet njihovih javnih napada zbog njegove vjere u demokratiju, simpatija prema SAD i činjenice da je još u toku I svjetskog rata javno iznosio tvrdnje o tome da je Njemačka pogriješila što je okupirala Belgiju i što je zaratila sa Francuskom i Britanijom (ali ne i zbog toga što je zaratila sa Rusijom, koju je krivio za izbijanje rata). Njegova supruga Marijan se po dolasku nacista na vlast našla u kućnom pritvoru. Nacisti su zabranili njeno feminističko društvo, a ona je sama uništila Veberov medicinski karton, bojeći se da bi ga nacisti mogli iskoristiti u namjeri da diskredituju velikog profesora.

Sa druge strane, Vernera Zombarta *Enciklopedia Britanika* prepoznaje kao pripadnika NJIŠE, ali i „nacističkog teoretičara” (*Encyclopedia Britannica*, Werner Sombart, 2023, internet). Doktorirao je 1888. na Univerzitetu u Berlinu pod mentorstvom G. Šmolera i A. Vagnera. U svojim ranijim godinama bio je vatreni pristalica markizizma. Štaviše, Hajek smatra (2006: 174) da je upravo on odgovoran što su u njemačkoj ekonomskoj misli u međuratnom periodu toliko preovladavale marksističke

ideje, da je Njemačka u vezi s tim zaostajala jedino za komunističkom Rusijom. Takođe, u svojim ranijim radovima, poput "The Jew and Modern Capitalism" (1911) izražava simpatije prema Jevrejima tvrdeći da su oni donijeli duh kapitalizma u Zapadnu Evropu nakon što ih je inkvizicija protjerala sa Iberskog poluostrva. Međutim, nakon I svjetskog rata mijenja mišljenje i od marksiste i simpatizera Jevreja postaje antimarksista i antisemita. U svom posljednjom radu "A New Social Philosophy" (1934) Zombart¹⁹ otvoreno analizira stvarnost „sa pozicija načina razmišljanja nacional-socijalista (Nacista)”²⁰. Umro je 1941. godine u Berlinu.

Tako, iako je krivica NJIŠE za pojavu nacizma stajala na vrlo klimavim nogama, ako je vjerovati Hagemanu (2001: 170), u okviru poslijeratne rekonstrukcije (Zapadne) Njemačke otpušteno je na hiljade intelektualaca i univerzitetskih profesora – pripadnika ove škole. Nova generacija njemačkih ekonomista u „novoj” Njemačkoj vratila se klasičarima (Senn, 1989: 279). Prema Hodgsonu (2001: 134), iako NJIŠE nije formalno zabranjena u Zapadnoj Njemačkoj ipak je „nešto više od blijedog naknadnog sjaja”²¹. Prema Balabkinsu (1988: 62), „nijedan zapadnonjemački akademski ekonomista, koji poštuje sebe, ne bi dirao Šmolerove spise.”²² Nema potrebe da posebno apostrofiramo kakav je status „nacistička” NJIŠE imala u komunističkim zemljama Istočne Evrope, kada je ovako „prošla” u relativno liberalnim i tolerantnim zemljama Zapada. Takođe, prema Balabkinsu (1988: 62), „njemački akademski ekonomisti su bili najtemeljniji emulatori američkih akademskih ekonomskih teoretičara.”²³

Time je istorija napravila pun krug.

¹⁹ O Verneru Zombartu i njegovim vezama sa nacional-socijalistima pisao je Abram Haris (Harris, 1942).

²⁰ "from the point of view of the national socialist [Nazi] way of thinking" (*Encyclopedia Britannica*, Werner Sombart, 2023, internet)

²¹ "was little more than a pale afterglow" (Hodgson, 2001: 134)

²² "no self-respecting West German academic economist would touch Schmoller's writings's" (Hodgson; 2001: 134).

²³ "German academic economists have been the most thorough emulators of the American academic economic theorists." (Balabkins, 1988: 62).

ZAKLJUČAK

Zlatno doba NJIŠE je davno prošlo, ali to ne znači da je ova škola bila „slijepa ulica” u razvoju ekonomije i da nije ostavila ništa iza sebe. Zapravo, njeni istaknuti predstavnici su dali značajan doprinos ekonomskoj teoriji naročito na sljedećim poljima: javne finansije, industrijska politika, teorija javnog izbora, koju su počeli razrađivati mnogo prije Aroua [Kenneth Arrow], Bjukenana [James Buchanan], Olsona [Mancure Olson], preduzetništvo („kreativna destrukcija”) i još dosta toga.

Štaviše, NJIŠE je ostavila „nasljednika” u vidu američke institucionalističke škole. Ova škola je i dalje aktivna, iako po pretpostavkama od kojih polazi i ona značajno odudara od neoklasičara koji su i danas vladajuća škola ekonomske misli. Iz toga bi se moglo zaključiti da je za skoro potpun nestanak NJIŠE više kriva Njemačka, koja se smatrala odgovornom za izbijanje oba svjetska rata i za svu patnju koju su ti ratovi izazvali, nego „pogrešan” cilj i metodologija ove škole.

I sama ta krivica NJIŠE za pojavu nacizma je dosta upitna. NJIŠE je nastala u okviru šireg naučno-filozofskog pristupa –istoricizma – u okviru koga se razvijala skoro cjelokupna njemačka misao/kultura od početka XIX vijeka do II svjetskog rata. Iako neki predstavnici NJIŠE zaista jesu uzeli učešće u nacističkom pokretu, drugi su bili njihove žrtve, tako da je NJIŠE u suštini dijelila sudbinu cjelokupne njemačke nacije.

Literatura

- Balabkins, N. (1988). *The Economics of Gustav Von Schmoller and Its Legacy to America*. Berlin: Duncker & Humblot.
- Čang, H-Dž. (2016). *Loši Samarićani – Bogate zemlje, uboge politike i pretnja svetu u razvoju*. Beograd: Mali Vrt.
- Čang, H-Dž. (2019). *Ekonomija: Uputstvo za upotrebu*. Beograd: Mali Vrt.
- Dorfman, J. (1955). The Role of the German Historical School in American Economic Thought. *The American Economic Review*, 45 (2), 17–28.
- Đogo, M. (u štampi). *Pedeset velikih umova ekonomije – manje poznati detalji iz njihovog života*. Pale – Beograd: Ekonomski fakultet – Data Status.

- Ely, R. (1918). *The World War and Leadership in a Democracy*. New York: Cornell University Library.
- Encyclopedia Britannica* (2022, 16. maj). Joseph Schumpeter. American economist. <https://www.britannica.com/biography/Joseph-Schumpeter>. Preuzeto 17. 6. 2023.
- Encyclopedia Britannica* (2023, 14. maj). Werner Sombart. German historical economist. <https://www.britannica.com/biography/Werner-Sombart>. Preuzeto 7. 6. 2023.
- Encyclopedia Britannica* (2023, 15. april). Ludwig von Mises. American economist. <https://www.britannica.com/biography/Ludwig-Edler-von-Mises>. Preuzeto 17. 6. 2023.
- Evans, L. (2018). Hegel on History. https://philosophynow.org/issues/129/Hegel_on_History. Preuzeto 1. 6. 2023.
- Filip, B. (2023). *The Early History of Economics in the United States*. London: Routledge.
- Giouras, T. (1995). Wilhelm Roscher: The "Historical Method" in the Social Sciences Critical Observations for a Contemporary Evaluation. *Journal of Economics Studies*, 22 (3, 4, 5), 106–126.
- Gloria-Palermo, S. (1999). *The Evolution of Austrian Economics from Menger to Lachmann*. London: Routledge.
- Goldschmidt, D. (1992). *Historical Interaction Between Higher Education in Germany and in the United States*. In U. Teichler & H. Wasser (Eds.), *German and American Universities: Mutual Influence Past and Present* (12–34). Kassel: Kassel Univ- Scientific Center for Professional and University Research.
- Hagemann, H. (2001). The Verein fur Sozialpolitik from its foundation (1872) until World War I. In M. Augello & M. Guidi (Eds.), *The Spread of Political Economy and the Professionalisation of Economists: Economic societies in Europe, America and Japan in the nineteenth Century* (152–175). London: Routledge.
- Harris, A. (1942). Sombart and German (National) Socialism, *Journal of Political Economy*, 50 (6), 805–835.
- Hayek, F. (2006). *The Road to Serfdom*. New York: Routledge.
- Hayek, F. (2007). Introduction. In C. Menger, *Principles of Economics* (11–36). Auburn: Ludwig von Mises Institute.
- Hodgson, G. M. (2001). *How Economics Forgot History: The Problem of Historical Specificity in Social Science*. New York: Routledge.
- Johnson, P. (1997). *A History of the American People*. New York: HarperCollinsPublishers.

- Michaelides, P., & Milios, J. (2009). Joseph Schumpeter and the German Historical School, *Cambridge Journal of Economics*, 33 (3), 495–516. doi: 10.1093/cje/ben052
- Mises, L. (1978). *Notes and Recollections*. South Holland: Libertarian Press.
- Mitchell, W. (1949). *Lecture Notes on Types of Economic Theory (Vol. II)*. New York: Augustus M. Kelley.
- Myles J. C. (1956). *German Historicism And American Economics – A Study of the Influence of The German Historical School On American Economic Thought*. New Jersey: Princeton University Press.
- Papadopoulos, K. & Bateman, R. W. (2011). Karl Knies And The Prehistory of Neoclassical Economics: Understanding The Importance of „Die Nationaloekonomimische Lehre Von Werth (1855). *Journal of the History of Economic Thought*, 33, 19–35. doi:10.1017/S1053837210000611
- Schumpeter, J., Cole, A. H. & Mason, E. A. (1941). Frank William Taussig. *The Quarterly Journal of Economics*, 55 (3), 337-363.
- Seager, H. R. (1893). Economics at Berlin and Vienna. *Journal of Political Economy*, 1 (2), 236–262.
- Senn, P. (1989). What Has Happened to Gustav von Schmoller In English? *HES Bulletin*, 11 (2), 252–295.
- Small, A. (1923). Some Contributions to the History of Sociology, *American Journal of Sociology*, 29 (3), 28–30.
- Wendler, E. (2020). *Die Politische Ökonomie von Friedrich List*. Springel Gabler
- Windeband, W. (1893). *A History of Philosophy*. New York: Macmillan.

Marko R. Đogo
Milica V. Lopatić

DIE ENTWICKLUNG UND BEITRÄGE DER DEUTSCHEN HISTORISCHEN SCHULE ZUR WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT

Zusammenfassung

Die deutsche historische Schule der Wirtschaftswissenschaft war sehr lange eine umstrittene Schule, die nach dem Ersten Weltkrieg für viele Gräueltaten verantwortlich gemacht wurde. Allerdings galt sie als Abweicher in der Entwicklung des ökonomischen Denkens und ihre Gegner glaubten, dass diese Schule überhaupt keinen Beitrag leistete, weshalb auch ihre Vertreter beiseite gedrängt wurden. Mit dieser Arbeit haben wir gezeigt, dass diese Schule immer noch produktiv war. Allein die Tatsache, dass die Amerikaner diese Schule unterstützen und ihre Ideen durch die institutionalistische Schule weiterentwickelten, reicht dazu aus. Diese institutionalistische Schule galt als deren Nachfolger, in der sich ihre Ansichten widerspiegelten. Im 19. Jahrhundert kamen die Amerikaner gerne nach Deutschland (zwischen 1820 und 1920 kamen ca. zehntausend Personen), um eine höhere Bildung und neues Wissen zu erlangen. Aus historischer Perspektive haben wir mithilfe der induktiven Forschungsmethode gezeigt, dass die Deutschen sowie *die deutsche historische Schule der Wirtschaftswissenschaft* einen großen Beitrag zum Studium der modernen Wirtschaftswissenschaften geleistet haben. Die Arbeit selbst ist, in Übereinstimmung mit der Entwicklung der deutsch-amerikanischen Beziehungen, im Bereich der Wirtschaftswissenschaften in mehrere Phasen gegliedert.

In der ersten Phase dieser Beziehungen hatten die Amerikaner einen großen Einfluss auf die Deutschen im Wirtschaftsbereich. Zum Ende des 19. Jahrhunderts begann die wissenschaftsphilosophische Richtung des Historizismus, in dem die deutsche historische Schule der Wirtschaftswissenschaft geboren wurde und die sich in der Mitte des 19. Jahrhunderts als Reaktion auf das klassische Denken entwickelt. Den Grundstein für diese Schule legte Friedrich List, der auch für die ersten deutsch-amerikanischen Beziehungen verantwortlich war.

In der zweiten Phase (von Mitte des Jahres 1840 bis Anfang 1860) wurde die Richtung des Historizismus sehr populär. Es folgten die Vertiefung seiner Ideen, aber auch intensivere Begegnungen mit den Amerikanern, die sich in Deutschland praktisches Wissen aus dem Bereich der Wirtschaftswissenschaften aneigneten, um die Industriali-

sierung ihres Landes erfolgreich voranzutreiben. Die Verbreitung der Ideen der deutschen historischen Schule in den USA führte zur Gründung *der neuen Schule*, aber auch zur Verbindung des amerikanischen und deutschen Wirtschaftsdenkens.

In der dritten Phase, nach dem Eintritt der USA in den Ersten Weltkrieg, wurden die Beziehungen zwischen der USA und Deutschland schlechter, was dazu führte, dass keine amerikanischen Studenten mehr zum Studium nach Deutschland kamen. Nachdem Deutschland aus dem Krieg als Hauptverursacher aller Unglücke hervorgegangen war, kam es zu einer Wirtschaftskrise. All dies hatte zur Folge, dass der Einfluss *der deutschen historischen Schule der Wirtschaftswissenschaft* geschwächt wurde. Auf der anderen Seite wird der Einfluss des Institutionalismus immer größer.

In der vierten Nachkriegshase (nach dem Zweiten Weltkrieg) verschwand die deutsche historische Schule vollständig. Einer der Gründe für das Verschwinden dieser Schule ist ihre Verbindung zum Nationalsozialismus. Allerdings sollte diese Haltung nicht verallgemeinert werden, da nicht alle Mitglieder der Schule Anhänger des Nationalsozialismus waren.

Die Wahrheit ist, dass die deutsche historische Schule der Wirtschaftswissenschaft das Schicksal der gesamten deutschen Nation teilte.

Schlüsselwörter: Die deutsche historische Schule der Wirtschaftswissenschaft, Historizismus, Institutionalismus, Nazismus